

REFLEXIONS ENTORN A L'EXPRESSIÓ CORPORAL I COMUNICACIÓ COM A BLOC DE CONTINGUTS A L'EDUCACIÓ PRIMÀRIA

José Manuel Aja Fernández. Universitat de Barcelona

Lluïsa Cortada Pasola. Universitat Ramon Llull

Roser Güell Ordís. Universitat de Girona

Isabel Viscarro Tomàs. Universitat Rovira i Virgili

Introducció

La Reforma Educativa ha portat aires nous al món de l'educació, que si bé no són tan nous, podrien ajudar a renovar principis, fonaments, objectius, etc. que amb l'arribada de la democràcia al nostre país van fer la impressió d'aflorar (l'educació física, l'educació musical i l'educació plàstica van deixar de ser assignatures "maria"; comença a donar-se importància a l'educació sexual; s'afavoreix la integració de les persones amb dèficit a l'escola, etc.), però que posteriorment es van anar retardant fins a arribar en un estat letàrgic incomprensible.

La possibilitat que l'actual Reforma Educativa es converteixi en una tecnocràcia existeix, i aquesta és la nostra responsabilitat com a formadors de futurs mestres. Per això, hem de buscar els mitjans que estiguin al nostre abast, com poden ser: la confrontació entre la teoria i la pràctica, l'adaptació del procés educatiu a l'evolució social del país, les trobades de professionals a congressos, seminaris, grups de treball que es proposin avançar en l'adequació i millora dels plantejaments que presenta aquesta Reforma.

L'àrea d'Educació Física és una de les beneficiades d'aquest canvi: el fet de considerar-la especialitat ja és un pas. Però es va més lluny des del moment que s'introdueixen conceptes que fins ara no s'havien contemplat en aquesta àrea: imatge corporal, sensacions, emocions, sentiments, gust i satisfacció per l'activitat física, acceptar i estimar el propi cos... Aquests i altres aspectes educatius de caire general, com l'aprenentatge constructivista, la memorització comprensiva, l'aprenentatge significatiu, etc. El conjunt estableix les bases teòriques per poder anar cap a un enfoc nou o alternatiu de l'educació física, que permeti dignificar aquesta matèria, massa desconsiderada durant anys.

Però no n'hi prou amb paraules i bones intencions; cal concretar-ho en accions, i això implica necessàriament la renovació i actualització tant del professorat com dels centres de formació que tenen la responsabilitat de transmetre la renovació educativa.

Marc institucional

El Departament d'Ensenyament de la Generalitat exposa algunes de les idees citades anteriorment. Fent referència al primer nivell de concreció de l'Ensenyament Primari, el cinquè objectiu general de l'àrea d'Educació Física diu:

"Identificar i utilitzar formes de comunicació expressives i corporals, desenvolupant el sentit estètic i creatiu."

En el bloc de continguts procedimentals, el quart, especifica:

"Expressió corporal i dramatització."

- expressió d'emocions i sentiments.

- creativitat motora.

- representació de personatges, objectes i situacions.

El quart contingut conceptual enuncia:

"Expressió i comunicació."

- el cos com a mitjà de comunicació, expressió i comprensió.

Referent als continguts actitudinals:

"Motivació cap a la comunicació corporal."

Davant d'aquest plantejament ens sembla interessant aportar una clarificació del concepte "Expressió corporal i comunicació" a partir de diversos autors, així com una proposta pròpia de comprensió i aplicació. Finalment proposem contrastar-la amb el plantejament pedagògic de la Reforma Educativa.

Expressió corporal i comunicació: concepte

Expressió i comunicació corporal és un del cinc blocs de continguts que conformen el currículum de l'àrea d'Educació Física en l'etapa de Primària.

El terme expressió corporal s'utilitza cada vegada més des de diferents àmbits i recull diferents corrents i tendències. Aquest terme ha aparegut en nombrosos discursos del domini filosòfic, psicològic, terapèutic, artístic i també pedagògic. En l'àmbit educatiu es recullen aportacions de les diferents tendències amb la intenció de donar-los un caire fonamentalment de formació.

Ja hem manifestat que aquest concepte té múltiples interpretacions, que van de la més senzilla a la més complexa. En transcriurem algunes de diversos autors rellevants en aquest camp.

“La expresión corporal es una conducta que existe desde siempre en todo ser humano. Es un lenguaje paralingüístico por medio del cual el ser humano se expresa a través de sí mismo, reuniendo en su propio cuerpo el mensaje y el canal, el contenido y la forma.” (STOKOE, 1978).

“Se entenderá por expresión toda emisión consciente o no de signos y mensajes. Y por comunicación todo lo que hace que cualquier signo o mensaje emitido sea recibido por otro, sea comprendido y sentido en la comprensión recíproca.” (SALZER, 1984).

“La expresión corporal nos hace tomar conciencia de inmensas nostalgias que hemos relegado a lo más profundo de nosotros mismos. Moverse libremente supone expresar nuestros sentimientos más ocultos, hacer compartir lo que pensamos pero que no sabemos expresar, reencontrar el contacto con la naturaleza y con el otro, realizar un poco nuestra necesidad de autenticidad.” (BERGE, 1977).

“Conjunto de técnicas que movilizan a la persona de una manera lúdica y permiten su expresión, es decir, permiten que se manifieste de una manera simbólica la capacidad de estar en el mundo y comunicarse con los otros.” (BOSSU i altres, 1987).

L'expressió corporal i el seu sentit en la pràctica educativa

Considerem l'expressió corporal com un dels camins que fan possible l'expressió humana. L'expressió corporal neix amb la pròpia vida, és espontània, és una via per poder exterioritzar les sensacions, emocions, sentiments i desitjos del nostre jo profund, mitjançant el llenguatge corporal i simbòlic. Per tant, som expressió i també, comunicació, perquè formem part d'una comunitat que s'expressa. La comunicació ens possibilita la relació amb les altres persones i l'entorn.

Una de les finalitats és retrobar o enriquir el dinamisme global de la persona, encaminant-la a la recerca de la unitat psicossomàtica. Possibilitar vies d'expressió i augmentar els recursos comunicatius interpersonals.

Expressió en la persona és manifestar les idees, pensaments, afectes, sentiments, emocions, imatges inconscients, i traduir-ho en una varietat simbòlica mitjançant el moviment, el dibuix... És trobar-se, i reconèixer-se un mateix per poder projectar-se cap a la comunicació.

Comunicació, etimològicament, significa “posar en comú”. És establir un llaç entre persones. La comunicació és la condició essencial per evolucionar d'una manera harmònica. Comunicar és atrevir-se a demanar, a donar, a

rebre, a rebutjar. La persona que accedeix a aquesta competència té elements per obrir-se als altres, és capaç de treballar-hi i té la possibilitat d'autoafirmar-se.

S'han de potenciar tots els canals expressius; posar la persona en situacions de manifestació, ajudar-la a crear. Crear és expressar-se profundament, buscar una comunicació amb els altres i obrir-se al seu encontre.

La Reforma Educativa contempla l'expressió corporal com un dels cinc blocs de continguts que configuren el currículum d'educació física per a primària.

Aquest bloc de continguts aporta nous conceptes no contemplats per la llei fins ara: sensacions, emocions, sentiments, percepcions; la projecció d'aquests aspectes manifestats a través del moviment, així com la seva representació a través d'imatges, donant lloc a pràctiques creatives, comunicatives i amb un fort component de manifestació personal (l'expressió corporal, el mim, la dansa i la dramatització).

Al treballar sobre el cos i el seu moviment, l'expressió corporal situa la persona en un entramat d'experiències, situacions, coneixements i llenguatges que li possibiliten el coneixement i expressió de la seva globalitat.

A la pràctica de l'expressió corporal, les propostes van encaminades fonamentalment a buscar l'equilibri i l'harmonia entre el vessant físic i psíquic. Per això utilitzem elements que la motricitat també pot oferir per a la realització d'aquest treball, donat que per aconseguir que el cos s'expressi s'ha de saber traslladar la idea i la imatge al gest físic.

Així, el coneixement del propi cos, l'educació postural, la respiració, la relaxació, les habilitats motrius bàsiques, les qualitats perceptives, la coordinació, l'equilibri, les relacions d'espai i temps, i també l'expressió d'emocions i sentiments, la creativitat, la representació de personatges, objectes i situacions, l'expressió verbal, els jocs expressius... ajudaran a assolir el desenvolupament harmònic corporal i psíquic de la persona.

La formació del futur mestre

Per una banda, aquest plantejament implica un treball pràctic de formació personal de l'estudiant, que l'ajudi a percebre i redescobrir el propi cos i el seu moviment, a manifestar la seva personalitat, a enriquir i matisar les possibilitats expressives per projectar-se cap a l'altre, els objectes i l'espai en una relació de comunicació. A través dels altres es pot accedir a un major coneixement d'un mateix i a una millor comprensió de l'entorn. D'altra banda, exigeix una formació teòrica que permeti transferir i adequar les vivències i coneixements en el marc de l'educació primària. És a dir, no tan sols pretenem amb aquesta formació (pràctica i teòrica) que el futur docent tingui

coneixement d'una sèrie d'elements per poder transmetre'ls posteriorment, sinó que també potencii el seu propi bagatge creatiu com a expressió de la seva globalitat corporal.

A continuació assenyalarem algunes de les afinitats més destacables de l'expressió corporal en relació amb el concepte educatiu actual.

- És una activitat pluridisciplinària.
- És globalitzadora.
- És interdisciplinària.
- Va dirigida a l'educació integral del nen i la nena.
- Els objectius principals són: fomentar l'expressió, la comunicació i la creativitat.
- Proposa activitats d'aprenentatge significatiu.
- Afavoreix la socialització i la relació de grup.

Davant el nou paper que adquireix l'expressió corporal dins el marc escolar, la nostra intenció és analitzar les diferents aportacions que es dirigeixen a l'àmbit educatiu i les noves tendències psicopedagògiques que planteja la Reforma Educativa.

Segons el nou disseny curricular d'educació primària, aquest s'ha de caracteritzar per: proporcionar als nens i nenes un marc d'aprenentatges instrumentals, així com el desenvolupament de les seves capacitats motrius, intel·lectuals, afectivo-emocionals i relacionals que tinguin com a marc de referència tant les característiques personals

i experiències prèvies d'aquests infants com les del context socio-cultural en què aquests viuran i es desenvoluparan.

Des de la nostra experiència, creiem molt convenient a l'àmbit escolar la implantació real de l'ensenyament d'aquelles matèries que utilitzen el cos com a vehicle d'expressió, que haurien de complementar i enriquir les disciplines tradicionals que s'orienten en gran part al desenvolupament intel·lectual. S'ha de considerar el nen i la nena un ésser creador i no tan sols un receptacle d'informacions, respectant i alimentant la seva integralitat per estimular el seu total desenvolupament.

De la mateixa manera s'hauria de potenciar la idea que, a partir del coneixement del propi cos, els infants aprenen a percebre'l, a estimar-lo i a no sentir-se ni avergonyits o molestos a causa d'ell; això els ajuda a establir una millor relació amb els altres.

El llenguatge de l'expressió és privilegiat per desenvolupar i potenciar tots i cadascun dels plantejaments pedagògics que planteja la Reforma Educativa. Seguidament els anomenarem, encara que no els justificarem per tot el que hem exposat fins aquí: tan sols destaquem que l'expressió corporal i la comunicació respecten i potencien tots aquests aspectes:

- Qualsevol procés d'ensenyament-aprenentatge, en tots els àmbits de transmissió del bagatge cultural, ha

d'assolir una millora en la comunicació, mitjançant la construcció d'una imatge positiva d'un mateix, el desenvolupament de la sensibilitat i els comportaments cívics i ètics indispensables per a una bona convivència.

- Es pretén una concepció comprensiva de l'escola, que impliqui assumir la diversitat dels nens i nenes, definir plantejaments de com tractar les diferències i preveure estratègies amb la finalitat de donar respostes, tenint en compte els interessos i els ritmes d'aprenentatge individuals.

- Es proposen canvis metodològics que tractin de trobar una millor coordinació entre la forma d'aprendre i la d'ensenyar.

- Es considera que el mestre ha de facilitar l'intercanvi i el diàleg necessaris entre l'alumne i els continguts.

- Es busca l'actitud favorable perquè l'alumne pugui aprendre a aprendre.

- L'ensenyament en aquesta etapa s'orienta cap a un procés globalitzador que permeti a l'alumne accedir a un aprenentatge significatiu.

Des de la nostra perspectiva ens preguntem: què pot ser més significatiu per al nen i la nena que ell mateix i el seu entorn?

L'educació ha de servir per preparar les persones per als canvis d'una societat en constant transformació. Actualment es tendeix a considerar, des del camp de la psicologia evolutiva, que els processos que influeixen en el creixement personal d'un ésser humà són fruit de la interacció constant que manté amb el medi culturalment organitzat.

La nostra proposta està totalment encaminada al nou disseny curricular i a les actuals tendències de la psicologia evolutiva, i té com a finalitat l'alumne i les seves necessitats.

La realitat actual a les universitats catalanes

Per desgràcia, no tot el que hem exposat queda recollit institucionalment. La situació de les universitats catalanes, pel que fa al tractament de l'expressió corporal en els plans d'estudis dels ensenyaments de Mestres, és diversa (vegeu la taula 1).

Davant aquesta realitat podem veure el gran desajustament quant als crèdits que dediquen a aquesta matèria les sis universitats. Són situacions molt diferents, des de la

UNIVERSITAT	CRÈDITS OBLIGATORIS	CRÈDITS OPTATIUS
Ramon Llull	9	18
Autònoma	12	8
Barcelona	9	4,5
Girona	4	4
Lleida	0	4
Rovira i Virgili	0	0

Taula 1. Situació de l'Expressió Corporal a les diverses universitats catalanes.

total absència de crèdits a la Universitat Rovira i Virgili, fins a l'excel·lent oferta de *Blanquerna* (Ramon Llull) i l'Autònoma, amb 27 i 20 crèdits respectivament.

Tenint en compte aquesta formació inicial, ens qüestionem si els alumnes de les universitats menys beneficiades en aquest tema seran capaços d'afrontar amb dignitat, a nivell teòric i pràctic, aquest bloc de continguts; o, si pel contrari, hem de confiar en la formació permanent, a la qual només hi accediran els que hi estiguin interessats.

Creiem del tot necessària una reflexió sobre el tema, donada la importància que pot tenir de cara a futures revisions i modificacions de plans d'estudis.

Referències bibliogràfiques

AJA, J.M., CORTADA, LL., GÜELL, R. i VISCARRO, I. *La expresión corporal en el marco de la Reforma Educativa*. I Congreso Nacional de Educación Física de Facultades de Ciencias de la Educación y XI de Escuelas de Magisterio. Sevilla, 1994.

BERGE, Y. *Vivir tu cuerpo*. Editorial Narcea. Madrid, 1977.

BOSSU, H. i CHALAGUIER, C. *La expresión corporal, método y práctica*. Editorial Martínez Roca. Barcelona, 1986.

DEL PREDO, D. *Técnicas creativas y lenguaje total*. Editorial Narcea. Madrid, 1988.

GENERALITAT DE CATALUNYA *Curriculum Educació Primària*. Departament d'Ensenyament. Barcelona, 1992.

SALZER, J. *La expresión corporal*. Editorial Herder. Barcelona, 1984.

STOKOE, P. *La expresión corporal*. Editorial Paidós. Buenos Aires, 1982.